

Lietuvos Tūkstantmetis – Millennium Lithuaniae

Arba ką Lietuva šia proga gali pasakyti pasauliui

Prof. dr. Alfredas Bumblauskas

Ką apie Lietuvą galima priminti iš naujausiosios istorijos?

Vilkimės, kad Lietuvą, kaip ES ir NATO narę nuo 2004 m., žino jau beveik trys dešimtys sąjungininkų. Tai eilinė, nedidelė, tiesa, su labiausiai į rytus nutolusia ES sostine Vilniumi. Vaikstant po jį nieko neįprasto pirmu žvilgsniu nepamatysi: eilinis pokomunistinės erdvės miestas, kuriame šalia barokinių bokštų gali išvysti stalinizmo ženklus ar sovietinę architektūrą, šiandien apibūdinamą kaip „nuobodulio estetika“. Antra vertus, regis, visas pasaulis žino apie Gruzijos-Rusijos priešstatą, apie įtampas Rytų Europoje: demokratijos likimą Baltarusijoje, Padniestrės problemą Moldovoje, oranžinę revoliuciją Ukrainoje ir dujų tranzito į Vakarų problemas. Tai – postkomunistinės erdvės realijos, tai – vadavimosi iš komunistinės imperijos paveldas. O tada reikia priminti, kad „suverenitetų paradą“ – kada pasaulis išgirdo ne tik apie dar dvi Baltijos šalis – Latviją ir Estiją, bet ir dar virš 10 mažai arba visai negirdėtų šalių posovietinėje erdvėje – prasidėjo Vilniuje. Būtent čia 1990-aisiais buvo nuspręsta išeiti iš Lenino, Stalino ir Felikso Dzeržinskio sukurtos KGB ir Gulago sistemos. Baltijos šalių „dainuojanti revoliucija“, Lietuvos nepriklausomybės skelbimas, 1991-ųjų Sausio 13-osios įvykiai – visa tai buvo kaip meteoras įsiveržęs į pasaulio dėmesio ir vaizduotės centrą Vilnius. Lietuvių poetas Tomas Venclova tuo metu rašė: „Kiekvienam iš mūsų, netgi tvirtai apsisprendusiems liberalams ir kosmopolitams, Lietuva buvo ir tebėra pasaulio ašis. Tačiau pastaraisiais mėnesiais ji virto pasaulio ašimi ir kitiems. Niekada savo istorijoje Lietuva tiek daug nereiškė žmonijai kaip šiandien... Lietuva virto vienu iš esminių laisvės simbolių visiems laikams“. Ar tai nėra tik poeto pakili retorika? Bet juk iš tikro būtent Lietuva pirmoji metė iššūkį dar vienam kolonializmo bei imperijų ešelonui, pirmoji išsiveržė iš komunizmo citadelės, kas, anot istoriko Edvardo Gudavičiaus, tapo „ne eiline aksominių revoliucijų sąrangos plyta, o centriniu jos piliorium“. Taigi, 1990 m. kovo 11-oji – pradžia grandininės reakcijos, sugriovusios Sovietų imperiją kaip komunizmo citadelę. Tai pripažino ne tik istorikai. 2000-aisiais, minint Lietuvos nepriklausomybės 10-metį, JAV kongreso abiejų rūmų sutampančioje

rezoliucijoje buvo rašoma „1990 m. kovo 11 dienos deklaracija dėl Lietuvos Respublikos visiško suverenumo ir nepriklausomybės atkūrimo išardė buvusią Sovietų Sąjungą”. O toliau pasaulio jėgų balansą pakeitusi Rusijos 1991 m. rugpjūčio revoliucija rėmėsi pirmiausia Lietuvos patirtimi. Pasaulio demokratija laimėjo didelę pergalę. Šitai Lietuva pirmą kartą savo istorijoje atsidūrė pasaulio istorijos ašyje, tapo pasaulio istorijos faktoriumi.

Komunistinės imperijos žlugimas ne tik atvėrė kelius Europos Sąjungos ir NATO plėtrai į Rytus, bet ir leido Lietuvai permąstyti savo likimą – atrasti 1009-ųjų metų Lietuvą, kas savo ruožtu leido Vilniui 2009-aisiais tapti Europos kultūros sostinė, o vienas iš svarbiausių motyvų suteikti jam šią garbę buvo tai, kad Lietuva šias metais mini savo Tūkstantmetį.

Kas įvyko 1009-aisiais?

XI a. pr. vokiečių rašytiniame šaltinyje – Kvedlinburgo (šalia kurio Saksonijoje tuo metu buvo Šv. Romos imperijos sostinė Magdeburgas) analuose yra toks įrašas prie 1009-ųjų metų: „Sanctus Bruno, qui cognominatur Bonifacius, archiepiscopus et monachus, XI suae conversionis anno in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus, cum suis XVIII, VII. Id. Martii petiit coelos.”. Lietuviškai tai būtų: „Šventasis Brunonas, dar vadinamas Bonifacu, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktąsiais savo savo atsivertimo metais Rusios ir Lietuvos pasienyje pagonių užmuštas su aštuoniolika saviškių kovo 9 dieną nukeliavo į dangų”. Šiame sakinyje pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas.

Ilgai iš šios žinutės svarbiu tebuvo laikomas Lietuvos vardo paminėjimas, manant, kad šv. Brunono Bonifacijaus misija vyko ne į Lietuvą, taigi – Lietuvos vardas paminėtas atsitiktinai, geriausiu atveju – tai tik Lietuvos vardynos. Šis „atsitiktinumo” akcentas nulėmė, kad iš pradžių (jau nuo 1990-ųjų) buvo pasirinkta sukakčiai kukli formulė – „Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis”.

Vis dėlto naujausiais tyrimais istorikai pradėjo grįsti mintį, kad šv. Brunonas Boifacijus tikrai vyko į Lietuvą, o ne kaip kiti šaltiniai sako „į Prūsiją” ar „Rusiją”. Tokiu atveju, galima buvo pradėti manyti, kad Lietuva neatsitiktinai paminėta tais metais – 1009 m. į Lietuvą atvyko pirmasis krikščionybės skleidėjas vienuolis saksų grafo sūnus Brunonas Kverfurtietis (apie 974–1009) ir čia buvo nužudytas. Lietuva pateko į to meto misijų horizontą. Galima sakyti: Kolumbas atrado Ameriką, o šv. Brunonas – Lietuvą. Vadinasi, 1009-ieji – tai Lietuvos atradimas ir pirmas tikras Lietuvos istorijos įvykis. Vis dėlto nežinant kitų šaltinių, ir užmirštant, kad ne viena krikščionių misija baigdavosi tragiškai, ne vieną Kvedlinburgo analų žinutės trumpumas vertė susigūžti – o gal Lietuva bando minėti ir Europai priminti savo barbarišką kriminalą.

Vis dėlto kiti šaltiniai parodė, kad šv. Brunono misija prasidėjo kur kas sėkmingiau nei žinojo Kvedlinburgo analai – misijonierius buvo nuvestas pas „karalių” Netimerą, kuris pasirodė suprantas krikščionybės prasmę ir net sugebąs diskutuoti teologiniais klausimais. Maža to, Netimeras leidęs šv.

Brunonui sumesti į ugnį savo stabus, įtikėjęs ir kartu su gentainiais buvęs apkrikštytas. „Karalius” net ketinęs palikti valdžią sūnui, o pats prisidėti prie šv. Brunono veiklos. Tačiau sėkmingai prasidėjusi šv. Brunono misija baigėsi taip pat tragiškai: atskirai gyvenantis Netimero brolis nukirsdino misionieriui galvą ir išžudė beveik visą jo palydą. Šv. Brunono palaikus vėliau išpirko Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis. Tačiau šie faktai jau leido pradėti teigti, kad 1009-ieji – tai ne tik Lietuvos vardynos ar kriminalas, bet ir pirmasis krikštas Lietuvoje, nors ir neįgijęs tautos.

Nūdienos supratimu, Netimeras – ne karalius ir ne kunigaikštis: jis valdo tik vieną iš lietuvių genčių. Jis turi 300 vyrų kariauną – tai nedaug kaip valstybei, bet akivaizdžiai per didelė genčiai. Taigi, jau žengti žingsniai valstybingumo link – Netimero valdžia paveldima (Netimeras ketina valdžią perleisti sūnui), genties teritoriją jis laiko savo tėvonija (patria), ji aiškiai apibrėžta ir saugoma, o tai rodytų, kad jau turi būti pradėjusi formuotis genties vado nuosavybės teisė į žemę. Netimero buveinė vadinama „rūmais”, jis turi savo stabus, matyt egzistuoja ir dievų panteonas, ir genties vado vado kontroliuojama šventykla, su misionieriais kalbasi būtent Netimeras, o ne genties sueiga. Taigi, Netimeras dar nelaikytinas valstybės valdovu, tačiau jis jau daugiau nei genties vadas. Jei Netimero Lietuva – jau ne gentis, tai kas tai? Istorikams žinomas tarpinis etapas tarp genties ir valstybės, angl. vadinamas *chiefdom*. Būtent tokia Lietuva – žingsnyje į valstybę – 1009-aisiais metais buvo aiškiai išsiskyrusi iš arealo, kurį šiandien apibūdiname kaip baltų arealą (baltų kalbas mokslininkai laiko archajiškiausia gyva indoeuropiečių kalbų šeima). Taigi, Lietuva ne tik buvo atrasta, bet ir buvo pati atsiradusi. Vadinasi, nebus klaidos – 2009-aisiais minime ne tik Lietuvos vardo, bet ir Lietuvos Tūkstantmetį.

Krikščioniškojo Millennium'o idėja

Šv. Brunono Bonifacijaus misija nebuvo atsitiktinė ir dar vienu aspektu. Ji buvo misijų grandinės dalis, tiesiogiai susijusios su krikščioniškosios Europos Millenniumo idėja.

Tūkstančio metų idėja yra labai svarbi Šv. Rašto Apreiškime Jonui. Per visą tūkstantį metų po Kristaus atgimė tikrai tie, „kuriems buvo nukirstos galvos dėl Jėzaus liudijimo” – būtent tik jie bus „Dievo ir Kristaus kunigai ir viešpataus su juo tūkstantį metų”, o visi kiti mirusieji „neatgijo iki pasibaigiant tūkstančiui metų”. Tūkstantmečio gale bus trumpam išleistas iš kalėjimo Šetonas, kuris „išeis suvedžioti tautų, gyvenančių keturiuose žemės kampuose” ir kaip tik tada įvyks Pasaulio Teismas, kuris ir suteiks galimybę priskelti amžinam gyvenimui visiems kitiems įrašytiems į „gyvenimo knygą”. Ar bereikia aiškesnių nuorodų, iš kur motyvaciją įgijo misijonieriai (tarp kitko tai dar sykį leidžia pažvelgti į šv. Brunono Bonifacijaus nužudymą ne tik kaip į kriminalą) ir iš kur atsirado Millenniumo idėja?

Taigi, Millennium – tai slenkstis, ant kurio laukiama Paskutinio Teismo. Taip baigiantis pirmajam Kristaus epochos tūkstantmečiui ir gimė milenaristinis sąjūdis –krikščioniškosios misijos ir naujų šalių

bei jų dalių krikštai apėmė būsimosios Vidurio, Rytų ir Šiaurės Europos regionus. Paminėkime tokią grandinę: Lenkijos valdovo Mieško krikštas (966), Kijevo Rusios valdovo Vladimiro krikštas (988), kankinyste pasibaigusi šv. Adalberto misija Prūsijoje (997), Norvegijos valdovo Olafo pradėta šalies christianizacija (997), Islandijos altingo priimtas sprendimas apsikrikštyti (1000), pirmojo tikro krikščionio Vengrijos soste Šv. Stepono karūnacija (1000), pietų Švedijos kunigaikščio Olafo krikštas (1008), ir štai – Lietuvos „karaliaus“ Netimero krikštas (1009).

Kai kurie iš šių įvykių yra labai sureikšminti – artimiausias Lietuvai pavyzdys yra 1966 m. minėtas Lenkijos Tūkstantmetis (Tysiąclecie Polski / Millennium Poloniae), dėl kurio tuo metu varžėsi komunistinė valstybė su katalikų Bažnyčia. Rusija savo valstybės tūkstantmetį minėjo dar XIX a., tačiau jau Perestroikos epochoje 1988 iškilmingai minėtas Rusijos ar Rusios krikšto tūkstantmetis. 2000-aisiais metais minėti ir Islandijos krikšto, ir šv. Stepono karūnacijos tūkstantmečiai.

Taigi, šie laikai parodė, kad nors ir supasaulietinta tūkstantmečio idėja yra gyva. Juo labiau yra gyva apvalių jubiliejų idėja – 1996 m. Prancūzijoje ir Vokietijoje buvo minimas Frankų valstybės kūrėjo Chlodvigo krikšto 1500-metis, o 2000-aisiais – Karolio Didžiojo imperijos atsiradimo 1200-metis, o visai neseniai 2006-aisiais minėtas mongolų imperijos 800-metis.

Tokių istorinių dydžių kontekste šv. Brunono Bonifacijaus misija ir Netimero krikštas atrodo kukliai, tačiau jis nėra kuklesnis, jei palygintume su Austrijos Tūkstantmečiu 1996 m.. Austrai visiškai nesuko galvos, kad jie mini iš tikro, regis, atsitiktinoką Austrijos vardo (Osterriki) paminėjimą (viename imperatoriaus Otonas III dovanojimo akte), tačiau drąsiai jubiliejų vadino Austrijos Tūkstantmečiu (Tausend Jahre Österreich).

Tai leidžia teigti, kad ne tiek svarbu, kad Lietuvos valstybė bus sukurta tik XIII a., o kristianizacija nenutrūkstamu procesu virs tik 1387-aisiais. Svarbu tai, kad Lietuvos tūkstantmetis leidžia prisiminti krikščioniškosios Europos Tūkstantmečio idėją – ant Tūkstantmečio slenksčio apmąstyti, kas nuveikta ir kas nenuveikta. Taigi, mąstyti ne tik apie praeitį, bet ir apie dabartį ir ateitį. Juo labiau Lietuvai tai prasminga, nes būtent ant jos Tūkstantmečio slenksčio įvyko kokybinė permaina – XX–XXI a. sandūroje Lietuva atkūrė savo nepriklausomybę, sugrįžo į Europą ir tapo Euroatlantinės bendrijos nare.

1009-ųjų likimas

XI a. viduryje į Lietuvą žygiavo, ją nukariavo ir privertė mokėti duoklę Kijevo Rusia. Taigi, 1009-ųjų metų siužete tarsi užkoduotas visas vėlesnis Lietuvos likimas: stojome, kritome ir vėl kėlėmės. Turėjo praeiti du šimtmečiai ir Lietuva iš naujo kūrė savo valstybę – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją, su savo pirmojo valdovo Mindaugo karūnacija 1253 m. trumpai tapusią karalyste. Nors ir atsimetusi nuo krikščionybės, vis dėlto vienintelė iš rytų Baltijos regiono tautų atsilaukė prieš kryžiaus žygius. Tai Lietuva padarė vienintelė iš rytų Pabaltijo tautų, o Vilnius vėliau ilgam tapo pagrindiniu ar net

vieninteliu (ypač nusilpus totoriams) politiniu ir kariniu Maskvos varžovu plačiose Rytų Europos erdvėse. Didžiausio išsiplėtimo laikais XV a. pr. buvo apėmusi plačias Rytų Europos erdves nuo Baltijos iki Juodosios jūrų (tuo metu valstybės plotas - 1 mln. km²), kur šiandien matome Baltarusijos ir Ukrainos valstybes, todėl kartais net pavadinama „šešėline imperija“. Krikščionybę priėmusi 1387 m., prie Vytauto (valdė 1392-1430 m.) galutinai sustabdė Vakarų agresiją Žalgiryje 1410 m., tapo Vidurio Rytų Europos ir lotyniškosios Vakarų civilizacijos dalimi. XVI a. viduryje padidėję pavojai iš Rytų privertė LDK sudaryti uniją su Lenkija ir sukurti bendrą federacinę valstybę Abiejų Tautų Respubliką, kuri egzistavo iki pat 1795 m., kuomet ją pasiglemžė kaimynai. Tačiau XX a. Lietuva dar du kartus – 1918 m. ir 1990 m. – kėlėsi, kurdama moderniąją valstybę – Lietuvos Respubliką.

Ką Lietuva gali priminti demokratijos pasauliui?

Nesikartodami apie „Dainuojančią revoliuciją“, paminėkime tik tuos fenomenus, kurie labai mažai žinomi pasaulyje. O juk Lietuva ėjo į 1990-uosius per ilgiausią „karą po karo“ – visiškai Vakaruose nežinomą ginkluotą partizanų karą su SSRS 1945–1953 m. Jis kartais laikomas vienu didžiausių Lietuvos įnašų į Europos istoriją XX amžiuje). Partizanai kariavo ne tik prieš komunizmą, bet ir už nepriklausomybę – Lietuva 1918-1940 m. turėjo savo valstybę. Į šią savo ruožtu eita per XIX a. sukilimus prieš carinę Rusiją, o šių sukilimų ištakose – Lenkijos-Lietuvos valstybės 1791 m. Gegužės 3-iosios – Spalio 20-osios konstitucija, kuri buvo ginama JAV Nepriklausomybės karo herojaus Tado Kosciuškos vadovaujamame sukilime 1794 m. Ji buvo priimta tik šiek tiek vėliau nei JAV 1787 m. konstitucija, taip tapdama antrąja konstitucija pasaulyje ir ankstyviausia Europoje – ji keliais mėnesiais aplenkė Prancūzijos konstituciją. Su šios kūrimo procesu turėjo tiesioginį ryšį – pirmieji konstitucijos projekto apmatai buvo parašyti pagal Prancūzijos revoliucijos metu priimtą 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją. Paaikškėjo, kad nors ir trumpai Lenkijos-Lietuvos valstybė, besiorientuojanti į Prancūziją, yra sala to meto autokratijos jūroje. Keli šią konstituciją ir laisvę nuo Rusijos gynę sukilimai pagimdė Europos masto fenomenus – vilnietiškąjį romantizmą ir mesianizmą, kurio didžiausi atstovai poetai Adomas Mickevičius ir Julius Slovackis jungia visas į Vilniaus paveldą pretenduojančias tautas, o kartu liudija apie tai, kad Vilniuje poezija ir kova dėl laisvės buvo greta.

O juk Gegužės 3-iosios konstituciją kūrė ne kas kitas, o ta pati, dažnai smerkta, bajoriškoji visuomenė, subrendusi XVI–XVIII a. bajoriškosios demokratijos santvarkoje, pavadintoje „bajorų respublika“. Ši santvarka buvo išimtis to meto absoliutizmą apsuptyje. Būtent bajorija sugebėjo eiti į reformas, ribodama savo teises, kas ir leido sukurti Lenkijos-Lietuvos 1791 m. Gegužės 3-iąją – Spalio 20-osios konstituciją.

Ką Lietuva gali priminti Vakarų krikščionybės pasauliui?

Kartais Europos sampratas nulemia ES senbuvių susitapatinimas XX amžiuje tik su Vakarų Europos dalyje susiformavusia vakarietiškos krikščionybės erdve. Tada Europos genezės ieškoma Viduramžių Vakarų Europoje, o simboliniu Europos tėvu laikomas Karolis Didysis. Tačiau ir šiuo atveju Lietuvos padėtis išskirtinė: ji priklauso Vakarų civilizacijos (pagal S.Huntington'ą), tiek Vidurio Europos ryčiausiai šalių grandžiai. Tiesa, šioje grandinėje Lietuva taip pat išsiskiria – ji šioje grandinėje vėliausia.

Strasbūro Šv. Petro Naujojoje (*St. Pierre-le-Jeune*) bažnyčioje, yra freska, vaizduojanti tautų žygi prie kryžiaus. Tai krikščionėjimo ir apskritai XV a. pradžios Europos personifikacija. Strasbūro freskoje – keliolika figūrų. Priekyje joja *Germania*, t.y. Vokietija (Strasbūras freskos sukūrimo metu buvo vokiečių žemėse), *Galia*, t.y. Prancūzija, Italija, Anglija ir t.t. Mums labiausiai rūpi kolonos pabaiga. Paskutinė raita figūra – *Polonia*, t. y. Lenkija, pavymui dvi pėsčios, paskutinė eina *Litavia*, mandagiai praleidžianti į priekį „Orientą“. Lietuva pirmą kartą pateko į Europos šalių gretą. Šią vietą ir garbę Lietuvai pelnė 1387–1417 m. vėliausia Europoje krikščioniškoji konversija.

Tai kaip tik ir išryškina Lietuvos unikalumą – Wernerio Conzes manymu, būtent apie 1400-uosius baigia formotis Vidurio Europa. Jei manysime, kad tuo metu lotyniškoji Vakarų Europa ir bizantinė Rytų Europa yra susiformavę regionai, tai Lietuvos christianizacija yra ne tik Vidurio Europos, ne tik vakarietiškosios Europos, bet apskritai krikščioniškosios Europos formavimosi pabaiga.

Ką Lietuva gali priminti katalikiškam barokiniam pasauliui?

Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas 1988 m. Nobelio literatūros premijos įteikimo proga sakė: „yra palaima iš likimo gauti tokių mokyklinių ir universitetinių studijų, koksai buvo Vilnius – fantastiškas į šiaurės girias perkeltas itališkas baroko architektūros miestas, kur kiekviename akmenyje glūdi istorija“. Taip jis atsiliepė apie savo Alma Mater. Vilniaus universitetas, įkurtas 1579 m., kelis šimtus metų buvo labiausiai į rytus nutolęs vakarietiško universitetų tinklo taškas. Jo profesoriais buvo žmonės iš visos Europos nuo Ispanijos iki Norvegijos, nuo Anglijos iki Kroatijos ir Austrijos, o vilniečio Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūryba tapo visos XVII a. Europos savastimi. Ši poezijos ir poetikos tradicija per Adomą Mickevičių ir nuėjo iki Česlovo Milošo, o ir vėliau buvo visos sovietmečio epochos nonkonformistinės poezijos ir kūrybos pamatas.

Nors Vilniuje yra ir ryčiausios Europoje gotikos – vien ko verta šv. Onos bažnyčia – bei klasicizmo šedevrų, tačiau jo didingą panoramą kuria Barokas. Vilnius užbaigia šiaurėje Vidurio Europos „barokinių pakraščių“ miestų grandinę, kurią pietuose pradeda Liublįjana ir Zalcburgas. 1604 m. barokinė Šv. Kazimiero bažnyčia, pastatyta Vilniaus Rotušės aikštėje pradėjo du amžius trukusią epochą, kurios bruožus iš pradžių nulėmė italų ir kitų Europos šalių meistrai, o XVIII a. pačios Lietuvos architektai pradėjo kurti tokį baroką, kurio analogų nėra niekur pasaulyje. Lietuvoje susiformavo

originali ir savarankiška baroko mokykla, savo poveikio erdve nuo Žemaitijos iki Dniepro Baltarusijoje neturinti lygių Europoje. Jos pagrindinis architektas Johanas Kristupas Glaubitzas, kūręs XVIII a. antrame trečdalyje, yra palikęs ištiesą plejadą barokinės architektūros šedevrų, kas leidžia jį priskirti prie žymiausių to meto Europos architektų, kurio kūrybos visuma dar tebėra mažai sureikšmintą ir įvesta į Europos architektūros istorijos kontekstus.

Pasakojama, kad kai šiais laikais Vilniuje vyko NATO asamblėja, vienas iš politikų, išvydęs vienos atokesnės barokinės bažnyčios bokštus, stabdė visos asamblėjos autobusą, kad pasakytų – tokį baroką jis yra matęs tik kažkur Lotynų Amerikoje. Taigi Vilnius aktualus visam barokiniam pasauliui nuo Meksikos iki Filipinų. Barokiniai Vilniaus bokštai leidžia ir šiandien visiems svečiams pirmu žvilgsniu atpažinti Lietuvą kaip Vakarų kultūros kraštą.

Ką Lietuva gali priminti visam krikščioniškam pasauliui?

Egzistuoja ne tik „vakarietiška“, bet ir „krikščioniška“ Europos samprata. Ji Europą apibrėžia geografiškai plačiau – su Rytų krikščionybės kraštais (Graikijos, Kipro, Bulgarijos ir Rumunijos priėmimas į ES šią sampratą leidžia prisiminti net ES plėtros požiūriu) bei chronologiškai giliau – Europos genėzė matoma Antikos epochoje. Tokiu atveju iškyla krikščioniškosios Romos imperijos (nuo Konstantino, o ypač IV a. pabaigos krikščionybės tapimo oficialia imperijos religija) vaidmuo, o jos paveldu laikytina tiek lotyniškoji, tiek graikiškoji bizantinė civilizacinės tradicijos. Taigi, tokios Europos sostinė – Jeruzalė ir jos idėjos paveldėtojos katalikiškoji Roma bei stačiatikiškasis Konstantinopolis.

Rytų krikščionybės dimensijos Europos apibrėžimuose labai suaktualina LDK paveldą – tai vienintelė iš Europos valstybių viduramžiais dideliu mastu susidūrusi su dviejų kultūrinių tradicijų priešstatos ir integracijos problema. XV a. pradžioje LDK valdovas Vytautas kėlė visuotinės bažnytinės unijos klausimą, o jo pasiūstas LDK stačiatikių metropolitas Grigalius Camblakas 1417 m. Konstancos bažnytiniame susirinkime laikė ekumenines mišias. Taigi, Lietuvos Didžioji Kunigaikštija buvo valstybė, kuri pabandė ieškoti kompromiso tarp šių dviejų tradicijų, formuodama ne tik bažnytinę, bet ir civilizacinę uniją – graikiškąją katalikybę bei bizantiškąją gotiką ir net siūlydama bendrų abejoms liturgijoms maldos namų idėją (realizuotą, regis, XVI a. tik Venecijos valdomoje Kretoje).

Vilnius apskritai tapo vienintele Europos XV–XVI a. sostine, kur riba tarp graikiškojo „civitas ruthenica“ ir lotyniškojo miesto ėjo tiesiai per jos ašį. Taigi, Vilnius su savo gotikinėmis ir barokinėmis bažnyčiomis bei cerkvėmis – dviejų Europos civilizacinių tradicijų sandūros ir sąveikos simbolis, kuriame galima priskaičiuoti virš dešimties įvairių konfesijų šventųjų.

Lietuvos ir Vilniaus paveldas kaip Europos kultūros mozaika

Vis dėlto seniai žinoma formulė, kad Europos kultūros pamatas – ne tik krikščionybė, bet ir Romos teisė bei graikų filosofija. O kartu Europos ištakose matoma ir judėjiška tradicija, kuri svarbi ir islamui, o tai savo ruožtu leidžia įsivaizduoti Europoje net ir nekrikščioniškus regionus.

Vilnius XVIII a. dėl savo vaidmens pasaulio žydų kultūrai buvo pramintas „Lietuvos Jeruzalė“ (Jerušolaim de Lite). Tačiau juk ir šiandien Jeruzalė yra ne tik judėjų, bet ir įvairiausių krikščioniškų konfesijų bei islamo miestas. Todėl ir Vilnių Šiaurės Jeruzalė galima pavadinti ne tik dėl jo reikšmės žydų kultūrai, bet ir todėl, kad civilizacijų sandūra ir trauka nulėmė tokį daugiakonfesiškumą, kokio nebuvo nė vienoje Europos sostinių. XVI–XVII a. LDK ir Vilniuje buvo virš 10 konfesijų. Vilniaus „graikiškoje erdvėje“ atsirado unitai arba graikai-katalikai bei rusų sentikiai, „lotyniškoje erdvėje“ – protestantizmo atmainos (liuteronizmas, kalvinizmas, antitrinitarizmas), taip pat armėnai katalikai bei jau minėti judėjai, o priemiesčiuose karaitai ir net totoriai musulmonai (LDK ir Vilnius yra istoriškai šiauriausias islamo regionas). Konfesinė tolerancija fiksuota dar 1563 m., kada Vakarų Europoje įsivyravo religinė nepakanta (šv. Baltramiejaus naktis Paryžiuje 1572 m.). Atskiros konfesinės bendruomenės nebuvo pasyvios – jos iškėlė savarankiškus mąstytojus, žinomus plačiose Europos erdvėse – XVI a. karaimo Izaoko Trakiškio veikalą žinojo Europos tolerancijos minties autoritetai, LDK antitrinitorių ir kalvinistų minties lyderiai polemizavo su Jonu Kalvinu, stačiatikio Meletijaus Smotrickio sukurta gramatika buvo žinoma visame slavų pasaulyje, iš kataliko Martyno Smigleckio „Logikos“ mokėsi net Anglijos universitetų studentai, o bene labiausiai LDK ir Vilnių išgarsino rabinas Eliyahu ben-Shlomo Zalman, didžiausias Talmudo žinovas, skleidėjas ir komentatorius, Lietuvos žydų dvasinis autoritetas, pelnęs Vilniaus Gaono (išminčiaus) vardą.

Todėl šioje vietoje verta prisiminti ir XX a. lietuvių kilmės prancūzų poetą Oskarą Milašį (Oscar Milosz de Lubicz), pranašavusį Vilniaus tapsmą „Šiaurės Atėnais“. Iš tikro, Vilniaus kultūrinė įvairovė – tai Europos kultūros miniatiūra, o tuo pačiu Vilnius – tikra Europos kultūros sostinė. Ne veltui jau minėtoje kalboje Nobelio premijos įteikimo proga Czesławas Miłoszas taip pat sakė: „Gera yra gimti mažame krašte, kuriame gamta atitinka žmogaus mastelį ir kur amžiams bėgant sugyveno kartu skirtingos kalbos ir skirtingos religijos. Kalbu apie Lietuvą – mitų ir poezijos šalį...“

Ką Lietuva sako kūrybos ir laisvės pasauliui?

Šiandien garsi pasaulio roko grupė “Enigma” įveda į savo kūrybą archaines lietuvių liaudies dainas – “sutartines”, kurias kūrybos šaltiniais laikė žymiausias lietuviams visų laikų Lietuvos menininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Pasaulis “Enigmą” žino, o Čiurlionį – nelabai, nors jis mokėsi ir kūrė Vilniuje beveik tuo pačiu metu kaip ir pasaulinio garso menininkai, ekspresionizmo, fovizmo ar kubizmo lyderiai Chaim Souten ir Jacques Lipchitz. Nors kartais pasaulio enciklopedijose pripažįstama, kad M. K. Čiurlionis keleriais metais anksčiau už garsųjį Vasilijų Kandinskį pradėjo abstrakcionizmą

dailėje, vis dėlto jo kūryba reikšmingesnė, atrodo, kitu aspektu – ne tiek abstrakcionizmu, kiek dailės ir muzikos sinteze arba siekiu muziką išreikšti dailės kalba. Ar ne tokios sintezės vėlesnis variantas yra pasaulinio garso New Yorke kilęs antiabstrakcionistinis “FLUXUS” sąjūdis, siekęs vienu metu panaudoti įvairias meninės ir socialinės išraiškos formas, sujungti dailę, muziką ir pokštą. Šio sąjūdžio teoretikas ir vienas reikšmingiausių kūrėjų (šalia Joseph Beuys’o ir Dick Higgins’o) buvo lietuvis George Maciunas, kurio, kaip ir žymiojo JAV alternatyvaus kino kūrėjo Jono Meko, kūryba šiandien grįžta į Vilnių. Čiurlionį su “FLUXUS” sąjūdžiu, o kartu su didžiąja politika paradoksaliai sujungė pagrindinis Čiurlionio kūrybos tyrinėtojas, visą laiką su savo bendramokslu G. Maciunu susirašinęs Vytautas Landsbergis, pasauliui dabar žinomas kaip vienas iš Lietuvos Nepriklausomybės architektų. Vienas iškiliausių “Fluxus” atstovų Nam June Paik 1993 m. teigė, jog Landsbergis yra tikras “fluxistas”, kad Lietuvą į Nepriklausomybę vedęs SAJŪDIS lietuviškai ir reiškias FLUXUS ir kad būtent FLUXUS partija sugriovė Sovietų Sąjungą. Galima priimti šį teiginį kaip pokštą, iš tikrųjų supaprastinantį didžiausio XX a. pabaigos pasaulio įvykio – komunizmo citadelės griuvimo – priežastis. Tačiau Sąjūdžiui kelią iš tikrųjų skynė vadinamieji 1987–1988 „Roko maršai” ir jo metu skambėjusios pokšto kupinos dainos tapo Sąjūdžio laikų dvasios legendomis. Ar ne pokštas, kilęs iš roko ar džiazo dvasios, yra ir bene žymiausia kultūrinė Vilniaus akcija po 1990-ųjų. Visi laukė paminklo M. K. Čiurlioniui, o buvo pastatytas paminklas čia niekada nebuvusiam amerikiečių rokeriui Frankui Zappai, priduriant grakštų prasimanymą, kad Zappa ruošėsi kurti naująjį nepriklausomos Lietuvos himną. Šis paminklas staigiai tapo pasaulyje Vilniaus atpažinimo ženklu.

„Idealioji Lietuva” arba išbarstyti Lietuvos Tūkstantmečio vardai

Daug ko Lietuva negalėjo sureikšminti pasauliui XIX–XX a. Okupacijos ir aneksijos, tremtys, genocidai ir Holokaustas, kurio metu buvo sunaikinta pasaulinę šlovę Lietuvai suteikusi žydų litvakų bendruomenė. Galėtume vardinti tuos Lietuvos žmones, kuriuos emigracijos bangos nunešė toli į pasaulį, tačiau ten jų pačių vardai tapo labiau atpažįstami nei Lietuvos.

Įsivaizduokime „idealiąją Lietuvą”, kurioje kuria iš jos ar iš jos emigrantų kilę žmonės. Verslo imperijas kuria verslo pradžiamokslis Lietuvos turguose išėjusių palikuonys: “Marks & Spencer” įkūrėjas Michael Marks, 45 vietą turtingiausių JAV žmonių sąrašė užimantis Eli Broad arba Montague Burton (Mešė David Osinski) vyriškų kostiumų siuvimo kompanijos „Burton“ (tarpukariu diktavusią kostiumų madas visoje Europoje) įkūrėjas.

Atominę bombą konstruoja Roberto Openheimerio asistentai „Manhettenu projekte” Wiliam Lawrens (Jehuda Leiba Volf Ziv) ir David Frank-Kamienecki, širdis persodinėja ne tik Vytautas Sirvydis, bet ir pirmas tai pasaulyje padaręs Keiptauno daktaras Christian Bernard, šalia jų – Nobelio premijos laureatai medicinos srityje Bernard Lown (Boruchas Lacas), Gertrude Ellion, Sydney Brenner, o biochemijoje ir biofizikoje mokslinius atradimus daro nobelistai Aaron Klug ir David Lee.

Toliau įsivaizduokime: Lietuvai atstovauja ne tik Arvydas Sabonis, bet ir Amerikos krepšinio motina S. Berenson-Abbot, boksininkas Jack Sharkey (Juozas Žukauskas), amerikietiškojo futbolo garsenybė Johnny Unitas (Jonas Jonaitis) ar tenisininkas Viktoras Gerulaitis, parodas atidarinėja Chaim Souten, Jacques Lipchitz ar George Maciūnas, bet ir JAV cento autorius skulptorius Victor David Brenner ar Vytautas Kasiulis. O šalia pastarojo, išgarsėjusio Prancūzijoje, kuria visiems prancūzams žinomi Oskaras Milašius ir Roman Garry, Emmanuel Levinas ir Algirdas Julius Greimas.

Toliau fantazuokime: spektaklius ir filmus kuria ne tik Eimuntas Nekrošius, bet ir Robert Zemecki, o juose vaidina seras John Gielgud ir Charles Bronson (Karolis Bučinskis), Laurence Harvey ir Joana Shimkus, Norma Shirer ir Ruta Lee.

O dabar atspėkime, kas jungia tokius pasaulinio garso muzikantus kaip Jimi Hendrix, Eric Clapton ir Bob Dylan, George Harrison ir Paul McCartney, Keith Richards ir Ronnie Wood, Dave Gilmour ir Bruce Springsteen? Visi jie grojo iš Lietuvos emigrantų kilusio Tonio Zemaicio sukurta gitara „Zemaitis”. O juk iš tokių emigrantų yra kilęs tas pats Bob Dylan, o šalia jo ir Leonard Cohen ar Anthony Kiedis iš „Red Hot Chilli Peppers”...

Gal tai ir yra Lietuvos Tūkstantmečio balansai?